

Marilyn Yalomová

A stylized graphic consisting of two large, thick-lined triangles. The left triangle is upright, and the right triangle is inverted. They are positioned on either side of the main title text.

**Prsia
naprieč
dejinami**

Z angličtiny preložila
Alexandra Strelková

m a m
m a ž

Obsah

POĎAKOVANIE

ÚVOD

Menia sa časy i významy

14

1. KAPITOLA

Poprsie posvätné: bohyne, kňažky, biblické ženy,
svätice a madony

22

2. KAPITOLA

Poprsie erotické: „prstence nebeskej klenby“

66

3. KAPITOLA

Poprsie domáce: holandské intermezzo

114

4. KAPITOLA

Poprsie politické: ňadrá v službách národa

132

5. KAPITOLA

Poprsie psychologické: na tele záleží

180

6. KAPITOLA

Poprsie komerčné: od korzetu po kybersex

196

7. KAPITOLA

Poprsie medicínske: darca i ničiteľ života

252

8. KAPITOLA

Poprsie slobodné: v politike, poézii a obrazoch

296

9. KAPITOLA

Poprsie v kríze

334

POZNÁMKY

341

VYBRANÁ LITERATÚRA

364

1. kapitola

Posvätné poprsie: bohyně, kňazky, biblické ženy, svätice a madony

Na počiatku bolo ňadro. V celých ľudských dejinách, s výnimkou relatívne krátkeho úseku, neexistovalo nič, čo by mohlo nahradiť materské mlieko. V podstate až do konca 19. storočia, keď sa vďaka pasterizácii stalo bezpečným zvieracie mlieko, život či smrť novonarodeného dieťaťa záviseli výlučne od matkinho prsníka. Niet divu, že naši prapredkovia svoje ženské idoly obdarúvali takým úctyhodným poprsím. A niet divu, že tieto modly vznikali dávno pred nástupom poľnohospodárstva v takých rôznorodých oblastiach ako Španielsko, Stredná Európa či ruské stepi. Človek nemusí mať ktovieako bohatú fantáziu, aby si vedel predstaviť, ako zúfalá matka z doby kamennej prosí niektorú z tých korpulentných bohýň o výdatnú zásobu mlieka (obr. 1).

Ženské figúry a figúrky boli z kosti, kameňa či hliny a nemali len výrazné poprsie, ale aj rozmerné brucho a zadok. Takáto kyprá postava možno nespĺňa dnešné ideály krásy, pre obyvateľov sveta, v ktorom potrava nebola práve životnou istotou, však telnatosť znamenala požehnanie. Predstavovala najlepšiu šancu na prežitie a schopnosť uživiť potomstvo aj v čase hladu.

Tieto prehistorické sošky s najväčšou pravdepodobnosťou znázorňovali bohyně plodnosti a materstva. Podľa známej antropologičky Marije Gimbutasovej „jednoznačne nešlo

o manželky mužských bohov“.¹ Postavy mali zväčša ruky položené na bruchu alebo na prsiach, ako keby tým naznačovali, že ženská schopnosť rodiť a dojčiť si zasluhuje úctu.

Na niektorých starovekých náleziskách sa kultové predmety v podobe prsníkov našli oddelene od zvyšku ženského tela. Pred vstupom do svätyne Le Combel v prehistorickej jaskyni Pech Merle vo Francúzsku napríklad objavili stalaktit z obdobia približne 15 000 pred n. l., pripomínajúci ženský prsník aj s bradavkou a posiaty červenými okrovými bodkami.² O zhruba desaťtisíc rokov neskôr v lokalite Çatal Hüyük na juhu tureckej Anatólie na stenách svätyne vyrástli rady hlinených prsníkov so zvieracími zubami, klami a zobákmi namiesto bradaviek.³ Vo Švajčiarsku sa našli prsia tesané do neolitického parožia a v Nemecku zasa vázy zo železnej doby s vytepanými dvomi a tromi párami prsníkov.⁴

Obr. 1: Grimaldská venuša. 23 000 pred n. l.

Obr. 2: Váza nájdená v oblasti Lužice, Východná Európa. Pribl. 1 300 pred n. l. Táto nádoba s niekoľkými prsníkmi sa pravdepodobne používala v jednom zo starovekých kultov uctievajúcich bohyne.

Domnievame sa, že išlo o kultové predmety, ich skutočný účel a význam však s istotou nepoznáme. Naše predstavy o obradoch v svätyniach plodnosti, o tancoch okolo ňadrových vencov či nápojoch podávaných v čašiach v tvare prsníka sa skôr hodia do scenárov hollywoodskych filmov (obr. 2).

Najčastejšie sa však poprsie modelovalo podľa skutočnosti priamo na ženské telo. V historickom regióne Úrodného polmesiaca bolo základným prvkom domácich aj chrámo-

vých kultových objektov, obdobne ako sa dnes v kresťanstve uctieva kríž či podobizne Panny Márie. Mnohé sošky znázorňovali postavy, ktoré si prsníky podopierajú dľaňami či predlaktami v typickom „núkajúcom“ geste. V oblasti dnešnej Sýrie boli súčasťou všeobecne rozšírených náboženstiev až do nástupu islámu v 7. storočí n. l., keď kult bohýň nadobro vystriedala viera v jedného boha, Alláha.

Aj na historických územiach, ktoré tvoria dnešný Izrael, boli hlinené modly z biblického predkresťanského obdobia zväčša ženského pohlavia, často s dôrazne nadvihnutým poprsím. Jasne to vidieť na stĺpových sochách fenickej bohyně lásky a plodnosti Aštarty z obdobia od 8. do 6. storočia pred n. l. Táto *dea nutrix*, teda bohyňa živiteľka, sa opisovala ako „strom s ňadrami“ a „stelesnenie modlitby za plodnosť a požívení“.⁵

Obr. 3: Sediaca bohyňa Eset dojčiaca syna Hora. Egypt, neskoré obdobie. Socha Eset, kŕmiacej syna Hora, je považovaná za predobraz kresťanskej dojčiacej madony.

Po príchode do Kanaánu sa Izraeliti rozhodli všetkých modloslužobných rytín zbaviť, aby jediným božstvom ostal výlučne ich Hospodin, Jahve. Nebolo to však také jednoduché. Kňazi a proroci síce horlivo brojili proti bohovi Baalovi a kanaánskym bohyniam, no mnohí Izraeliti ich pravdepodobne aj tak potajme uctievali.⁶ Napokon, veď čo už len Jahve, boh vojny a muž, mohol vedieť o rodení detí a dojčení novorodeniatok v porovnaní s bohyňami lásky a plodnosti ako Ašéra, Aštarta či Anat.

V susednom Egypte pozíciu bohyně matky zastávala mocná Eset, spájaná s predstavou kravy dávajúcej mlieko, stromu života a faraónskeho stolca. Ako stelesnenie kráľovského trónu bola aj zobrazovaná a zasadnúť naň znamenalo „usadiť sa jej do lona a z jej prsníka nasať božský pokrm, vďaka ktorému panovník nadobudol vznešený majestát“.⁷ Dojčením Eset uznávala faraóna za svojho syna a potvrdzovala jeho božskú podstatu. Faraónov na Esetinej hrudi zobrazovali buď hneď pri narodení, počas korunovácie, alebo na smrteľnej posteli, teda vždy, keď sa pri prechode z jednej formy bytia do druhej vyžadoval zásah božej moci.⁸ Nebolo nijakých pochybností o tom, že mlieko z Esetinho ňadra zaručuje nesmrteľnosť.

Inokedy zas Eset ponúka prsník svojmu synovi Horovi (obr. 3) a v tejto podobe bola mocná bohyňa prístupnejšia potrebám skutočných ľudí. Egyptská matka ju mohla prosiť o ochranu dieťaťa a vzývať napríklad takto: „Držím ruky nad týmto dieťaťom – to Eset nad ním drží ruky ako nad vlastným synom Horom.“⁹

Prsia zohrávali dôležitú úlohu aj pri ďalších, menších božstvách, ako napríklad u bohyně nebies či mesiaca Nut (hieroglyf *mena* predstavuje prsník aj mesiac).¹⁰ Najzvláštnšie umiestnené poprsie však nájdeme na podobizniach egyptského boha Nílu Hapiho (obr. 4): je pripojené k trupu na znak plodnosti, pretože Hapi bol zodpovedný za každoročné vylievanie Nílu z koryta, keď sa zúrodňovala vysušená pôda a zavlažovala úroda. Ženské poprsie na tele mužské-

ho božstva je síce neobvyklé, no zďaleka nie ojedinelé, ako uvidíme neskôr v časti venovanej gréckemu, židovskému a kresťanskému náboženstvu.

Keď sa v starovekom svete zobrazovala ľudská postava, prsia boli zväčša znakom žien. Líšili sa veľkosťou, tvarom, dokonca aj počtom, no takmer vždy boli jasne rozpoznateľné. Pozrime sa napríklad na zobrazenia v dvoch významných civilizáciách, ktoré vznikli a prekvitali v bronzovej dobe (3 200 – 1 100 pred n. l.) na starogréckych ostrovoch Kréta a Kyklady.

Obr. 4: Boh Nílu Hapi na reliéfe z trónu faraóna Aja (18. dynastia). Egypt, pribl. 1 342 pred n. l. Ženské poprsie na hrudi mužského riečneho boha symbolizuje jeho schopnosť zalívať nílske brehy vodou a zavlažiť pestované plodiny.

Obr. 5: Socha ženy zo súostrovia Kyklady. Pribl. 2 500 – 2 300 pred n. l. Pre tajomné ženské sochy nájdené na Kykladských ostrovoch je typické vysoko posadené, malé štylizované poprsie.

Na Kykladách, ktoré obkolesujú ostrovček Délos, tepali ženské modly zo žiarivého bieleho mramoru od niekoľkokocentimetrových figúrok až po sochy v životnej veľkosti. Mnohé z týchto výrazne štylizovaných postáv mali decentné, okrúhle, odhalené prsia, paže prekrížené na hrudi, nohy a niekedy trojuholník naznačujúci ohanbie (obr. 5). Pravdepodobne boli súčasťou kultových obradov „na potvrdenie a podporu života“ a súviseli s prechodovými rituálmi pri narodení a smrti.¹¹ Tieto vkusne abstraktné a pôvabne jednoduché modly vypovedajú o stratenom svete, v ktorom sa rodové rozdiely vyjadrovali dvomi kruhmi a trojuholníkom a ženskosť bola ešte stále posvätným tajomstvom.

Druhá významná starogrécka civilizácia v Stredozemnom mori, tá minojská na Kréte, nám zanechala oveľa naturalistickejšie ženské postavy s bujným poprsím. Na vázach, sarkofágoch a najmä na stenách impozantného paláca v lokalite Knóssos vidíme procesie žien predkladať obetné dary kňazkám, ďalšie ženy sa smejú, rozprávajú či tancujú, všetky do pol pása obnažené a s nohami schovanými pod volánovými sukňami.

Sú na freskách zobrazené skutočné ženy v dobových odevoch alebo ich idealizovaná podoba? Chodili Kréťanky s nahým poprsím alebo si ho zahalovali ako väčšina žien vo vtedajších západných a blízkovýchodných kultúrach? Na tieto otázky sa nedá jednoznačne odpovedať, keďže vizuálne umenie nie vždy odráža reálnu spoločnosť. Podľa jednej interpretácie si minojské ženy odhaľovali hrud' iba počas náboženských obradov, podľa inej zas boli otvorené živôtky bežnou súčasťou ich odevu.¹² Z prevahy ženských postáv s nahým poprsím, ich výrečných tvárí a vybraného odevu však môžeme spoľahlivo usudzovať, že ženy mali v krétskej kultúre silné a vysoké postavenie.

Známe podobizne hadích bohýň a kňaziek z obdobia okolo roku 1 600 pred n. l. odhaľujú, akú podstatnú úlohu minojské ženy zohrávali v náboženskom živote. Nápadné

velikánske guľovité prsia im vyčnievajú zo živôtikov s priam agresívnou životnou silou (obr. 6). Kňazkám sa okolo paží ovíjajú alebo im z rúk vystupujú nemilosrdné hady. Tie sa považovali za poslov z podsvetia a neskôr, v období klasického Grécka, sa spájali s bohom lekárstva Asklépiom; had je dodnes súčasťou symbolu lekárskeho povolania, Asklépiovej palice nazývanej *caduceus*. Odkaz krétskych sôch s výrazným poprsím a hadmi však možno znie aj inak: „Vyvaruj sa urážky voči tejto kňazke, veľmi ľahko totiž môže namiesto mlieka vystreknúť jed!“

Obr. 6: *Hadia bohyňa zo zlata a slonoviny. Minojská Kréta, pribl. 1 600 – 1 500 pred n. l. Minojské kňazky nosili dlhé zvonové sukne a obnažené poprsie im podopierali živôtiky s hlbokým výstrihom.*

Obr. 7: *Soška bohyne zo starogréckej lokality Megara Hyblaea. Sicília, 6. stor. pred n. l. Bohyňa dojčí hneď dve deti, čo bolo prejavom výnimočných schopností a moci.*

Na starogréckej pevnine sa vo vtedajšej mykénskej kultúre pestoval obdobný kult poprsia kňaziek a bohýň. Na pečati približne z roku 1 500 pred n. l. sú zobrazené tri ženské postavy odeté ako minojské kňazky, jedna z nich, podľa všetkého bohyňa, sedí pod ovocným stromom a gestom núka svoje životodarné pravé ňadro.¹³ O živote bežných žien v týchto časoch vieme len veľmi málo, ale keď sa z Mykénčanov postupne stali starovekí Gréci, určite sa podobali postavám v homérovských eposoch. Matky, a to aj kráľovské, vtedy ešte stále deti dojčili samy, dojky prišli do módy až o pár storočí neskôr.

V archaickom období starovekého Grécka začali vznikať posvätné výjavy matiek s dieťaťom na prsiach, ktoré súviseli s kultom *kourotrophos* (obr. 7), teda s princípom materstva a starostlivosti o dieťa, symbolizovaného práve dojčením. Sošky dojčiacich matiek sa umiestňovali do hrobiek a svätýň asi v rámci obetných darov niektorej z početných bohýň ako Gaia, Héra, Afrodita, Demetra, Persefona či dokonca aj tým panenským, Artemide a Aténe. Obetúvali sa zväčša rôzne potraviny, napríklad med, olej, pečivo a koláče, často v tvare prsníkov. Kultové obrady sa najčastejšie odohrávali v jednoduchých svätostánkoch alebo na otvorenom priestranstve. Zďaleka neboli také honosné ako uctievanie olympského božstva, no pretrvali až do nástupu kresťanstva.¹⁴

Najfascinujúcejším príkladom uctievania poprsia v staroveku sú slávne „polymastické“, teda viacprsnaté sochy bohyne Artemidy z Efezu. V troskách radnice tohto niekdajšieho prekvitajúceho starogréckeho pobrežného mesta na území dnešného Turecka sa našli dve kultové sochy Artemidy v životnej veľkosti (obr. 8). Sochy s početnými prsníkmi tradične symbolizovali hojnosť materského mlieka, hoci dnes sa ozývajú aj hlasy, že gule visiace zo ženského trupu v skutočnosti predstavujú vajcia či dokonca býčie žľazy, odkazujúc na starý rituál pribíjania semenníkov obetovaných býkov na drevené kultové sochy.¹⁵

Podľa inej interpretácie pôvodnú efezskú Artemidu zdobili trsy veľkých datlí, symbolov plodnosti, ktoré sa neskôr mylne začali považovať za prsníky.¹⁶ Inšpiráciou mohla byť aj telesná anomália, pri ktorej ženám skutočne niekedy pozdĺž mliečnej lišty narastú nadpočetné prsníky alebo bradavky. Táto vývojová odchýlka je prejavom našej genetickej väzby s inými cicavcami, ktoré majú viacnásobné vemená a mliečne žľazy. Nezávisle od pôvodu týchto sôch sa mnohoprsnatá Artemida z Efezu stala symbolom nestarnúcej ľudskej predstavy o zázračnom zdroji materského mlieka. Umelci v nasledujúcich storočiach vnímali guľaté výrastky na jej trupe jednoznačne: pod jedným z prsníkov často zobrazovali dieťa, inokedy zas deťom do úst prúdilo mlieko hneď z niekoľkých bradaviek.

Predstava ženy s viacnásobnými prsníkmi, ktorá sa zďaleka nevytratila spolu so starovekým Gréckom, pramení z odvekej asociácie medzi ženským telom, prírodou a potravou. Ženské poprsie sa často zobrazovalo v podobe vemien či ovocia na strome, a jeho nositeľky sa tak pričleňovali k živočíšnej a rastlinnej ríši a vydeľovali od „myslenia“ a „duchovnosti“, teda sfér výhradne mužských. Vzhľadom na to, že žena mala prsia a mliekom z nich bola schopná kŕmiť deti, mala bližšie k prírode než jej mužský náprotivok, považovala sa priam za stelesnenie matky prírody a niesla hlavnú zodpovednosť za všetku potravu, ktorú ľudia dennodenne prijímali.

Veľavýznamné postavenie ženského prsníka v náboženskej kultúre raného Grécka postupne vystriedalo obdobie, ktoré Eva Keulsová označuje za „vládu falusu“.¹⁷ Staroveké bohyne napokon ustúpili mladším helénskym božstvám, v obmedzenej miere však prežili. Zeus prevzal Olymp od najstaršej gréckej bohyne Gaie, matky Zeme a všetkého stvorenstva, a stal sa nesporným vládcom olympského panteónu; manželka Héra po jeho boku mala už zreteľne nižšie postavenie. Na neobvyklej drevenej soche zo 7. storočia pred n. l. Zeus drží Hérin prsník obdobne, ako to robievajú bohyne samy